

A LAKÓHELY HATÁSA A TÁRSADALMI KAPCSOLATOKRA

BEVEZETÉS

A kapcsolathálózatok hatása az emberi életre, a mindennapokra elvitathatatlan, ezért nagyon fontos az ezek mögött rejlő folyamatok és okok minél alaposabb megismerése. Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy a lakóhely területi adottságai mennyiben határozzák meg az emberek kapcsolathálózatát, illetve mennyiben módosul ez a hatás, ha egyéb jellemzőket is bevonunk az elemzésbe. Jelen cikkben az emberek kapcsolathálózatait két aspektusból közelítjük meg: egyrészt az erős kötések, másrészt a gyenge kötések szempontjából. A területiségre vonatkozó alapmodellünkben a régiós elhelyezkedés és a település típusa mellett olyan változók szerepelnek, melyek azt mérik, hogy a kért lakóhelyének környékén mekkora az aránya a különböző csoportoknak (szegények, gazdagok, illetve romák). Legfőbb elemzési kérdésünk az, hogy Magyarországon hat-e a területiség a kértettek más jellemzőinek kontrollálása mellett is, és ha igen, akkor mik azok a területiséggel kapcsolatos tényezők, amelyek valamilyen módon befolyásolják az emberek kapcsolathálózatait.

ELMÉLETI KERETEK

A kapcsolathálózat-elemzésnek széles hazai és nemzetközi irodalma van, népszerű kutatási területté vált az elmúlt évtizedekben. Az első fontosabb kutatások az 1950-es, 1960-as évekre datálhatóak, jelentőségük pedig azóta is töretlen (Kmetty–Koltai 2015).

Jelen tanulmányban a kapcsolathálózatokat két – már említett – aspektusból mértük: az erős és a gyenge kötésekkel. Ezen fogalmakat Granovetter (1973) vezette be. Az erős kötésekkel érzelmi kapcsolatokként definiálta, amelyekre igaz a kölcsönösség, illetve az, hogy a kapcsolat ápolására tagjai bizonyos mennyiségű időt fordítanak. Ezek az erős kötések nagyon zárt csoportokat alkotnak, ami egyszerre pozitív és negatív tulajdonságuk is. Hátrányuk az, hogy megnehezítik az egyének információhoz jutását, előnyük pedig az, hogy biztos alapot, bázist nyújtanak. Az erős kapcsolatokra igaz, hogy nagyon szorosan kötődnek az egyénhez (granovetteri terminusban egohoz) (Granovetter 1973).

Ezzel szemben a gyenge kötésekre a csoportok közötti kapcsolat, az információk intenzívebb és hatékonyabb áramlása jellemző. Az egyén ismerősein keresztül hozzáférhet más csoportokhoz (azok társadalmi tőkájéhez, információihoz), így sok esetben (például: munkakeresés) ezen kötéseit célszerű használnia, ha például javítani akarja felfelé mobilitási esélyeit (Granovetter 1973).

A kapcsolathálózatokat több olyan dimenzió is befolyásolja, amelyek eloszlása területi szinten nem egyenlő. Ilyen például a gazdasági fejlettség, a jövedelem, amelyek erős hatással vannak a kapcsolathálózatokra. Csizmadia Zoltán (2014) egyik tanulmányában az országhatárokat túllépve, európai uniós szinten is vizsgálta a városhálózati különbségeket. Klaszterelemzési tipológiájában (melyet a NUTS 3-as szintű adatok alapján hozott létre) négy kategóriába sorolta az európai városokat,¹ a magyar városok (sőt, Kelet-Közép-Európa városai is) egy homogén – az európai összehasonlításban fejletlen – egységet alkotnak (Budapest kivételével). A fejlettséget tekintve azt állapította meg, hogy mind Európára, mind Magyarországra nézve igaz az, hogy északról, illetve nyugatról haladva lefelé, dél és kelet felé, egyfajta lépcsőzetes struktúrában csökken a fejlettség szintje (Csizmadia 2014).

A magyarországi regionális gazdasági különbségek vizsgálatakor egy másik lehetséges indikátor, hogy hány innovatív, kutatás-fejlesztéssel, termékgyártással foglalkozó formális cég található az adott régió területén. A számarányokat tekintve körülbelül húsz százalékpontos a különbség a fejlett régiók (Közép-Magyarország és Nyugat-Dunántúl) és a legelmaradottabb területek (Dél-Dunántúl és Észak-Magyarország) között (Grosz–Csizmadia 2012). Ezen adatok alapján is elmondható tehát, hogy a magyarországi területi egyenlőtlenség egy létező probléma, ugyanaz az észak-déli, illetve nyugat-keleti fejlettségi lejtő figyelhető meg, mint ami kontinensi szinten is kimutatható.

Az ilyen jellegű területi egyenlőtlenségek csökkentését elősegítheti egy-egy nagyobb beruházás, fejlesztés. Azonban – ahogy Balogh Péter (2009) kimutatta – már egy-egy projekt elbírálásánál is jelentős a különbségek mutatkoznak abból a szempontból, hogy melyik régióból adták be.² Tanulmányában bebizonyította, hogy ezek a támogatások – a várakozásokkal ellentétben – nem rendelkeznek kiegyenlítő hatással, amit az is bizonyít, hogy sokkal nagyobb egy projekt elnyerésének az esélye, ha a pályázatot a közép-magyarországi régióból adták be (Balogh 2009). Látható tehát, hogy még azok a

1 1-es klaszter: fejlett városok, növekvő GDP, magas népsűrűség, lakosságszám növekedése

2-es klaszter: átlagosan fejlett városok, növekvő GDP, fiatalok túlsúlya

3-as klaszter: átlagosan fejlett városok, stagnáló népesség, előregedés

4-es klaszter: fejletlen városok, csökkenő népesség

2 A központi régiók pályázatai 2,5-szer nagyobb eséllyel lesznek pozitívan elbírálva a többi régióhoz képest (Balogh 2009: 86).

törekvések sem mentesek a területi egyenlőtlenségektől, amelyek éppen ezek csökkentésére irányulnak, sőt, éppen, hogy felerősítik azokat.

A kapcsolathálózatok és a területiség kapcsolatának vizsgálata erősebb a nemzetközi publikációkban, azonban a magyar kutatások közül is megemlíthetők olyanok, melyek ugyan nem csupán erre a kontextusra fókuszáltak, mégis említésre méltó megállapításokat tettek.

Angelusz és Tardos (2011) *A kapcsolathálózati erőforrások áttrendeződésének tendenciái a kilencvenes években* című tanulmányukban más dimenziók mellett vizsgálták a regionális tényezők hatását is, és úgy találták, hogy a figyelemre méltó különbségek nem települési szinten mozognak, hanem ezeken túllépve, sokkal inkább a régiók szintjén. Eszerint kapcsolathálózati szempontból a legjobb helyzetben az északnyugati ország-részben élők voltak, őket a dél-dunántúli régió követi. Ezt az eredményt pedig nem a vagyoni helyzettel, vagy az iskolázottsággal lehet magyarázni, hanem feltehetően egy olyan kontextuális hatásról van szó, ami az urbanizációs trendekkel, ezeknek az országrészeknek a kevésbé viharos történelmi múltjával, esetleges turisztikai vonzerejével függhet össze (Angelusz–Tardos 2011).

Albert Fruzsina és Dávid Beáta (2016)

a jelen kötet alapjául szolgáló kutatásra alapozva azt a megállapítást tették, hogy a területiség fontos aspektus a kapcsolathálózatok szempontjából. Tanulmányukban amellett érvelnek, hogy a területiség gyenge kötésekre való hatásának vizsgálatába érdemes bevonni a gyenge kötések státusát, mivel az közvetetten a jövedelmi helyzet lenyomata lehet. Ezt erősítik meg eredményeik is, amely szerint a budapestieknek kevés, de magas státusú gyenge kötése van. További megállapításuk, hogy a kilencvenes évekhez képest több erős kötéssel rendelkeznek az egyének Magyarországon, illetve ezek között a bizalmasok között egyre nagyobb arányban figyelhetők meg családtagok helyett és mellett barátok, bár ez a tény nem eredményez szerteágazóbb kapcsolatrendszert. Tanulmányukból egyértelműen látható, hogy a kapcsolathálózatok a társadalmi helyzetet is mutatják és determinálják (Albert–Dávid 2016). Albert és Dávid eredményeit magyarázhatja Hajdu és Kristóf szintén ezen kutatásból származó tanulmánya, amely szerint a jövedelmi helyzetet illetően igen nagyok az eltérések az ország keleti és nyugati fele között (a közép- és nyugat-magyarországi régió javára), illetve a különböző településtípuson élők jövedelem szerinti megoszlásánál Budapest emelkedik ki a többi kategóriából (Hajdu–Kristóf 2015). Ezen eredmények tehát megerősítik az Albert–Dávid szerzőpáros egy korábbi megállapítását, miszerint „*Minél jobb anyagi helyzetben van valaki, annál több a barátja.*” (Albert–Dávid 2001: 99)

Ha pedig a már-már klasszikusnak mondható város-vidék párosítást vizsgáljuk, akkor elmondható, hogy az erős kötések inkább a vidéki területekre, míg a gyengék

inkább a városokra jellemzők. Ezt bizonyítja Mair és Thivierge-Rikard egy 2010-ben készült *Americans' Changing Lives* nevű kutatás alapján. Ez a felmérés az egyik legnagyobb múltú, 1986-ban indult longitudinális kutatás az Amerikai Egyesült Államokban, melyben a kezdeti 3617 megkérdezettből 2011-re 1427-t sikerült folyamatosan megkérdezni. Ebből a kutatásból az előbb említett szerzőpáros az idősebb korosztály különböző földrajzi területek szerinti kategóriákba osztása mentén a következőt emeli ki: az erős kapcsolatoknak a szubjektív jóllétre nagyobb hatása van a vidéki idősök körében, mint a városban élő társaiknál. Tehát megállapítható, hogy ebben az esetben az erős kötések hatásai régióként eltérők (Mair–Thivierge–Rikard 2010).

Henning és Lieberg egy 1983-ban, majd 1993-ban megismételt svéd kutatásra alapozva megállapították, hogy a gyenge kötések és a szomszédság, lakókönyék kapcsolata sem hanyagolható el, hiszen a lakóhelyi kisközösség elősegíti az ilyen jellegű társadalmi kapcsolatok fejlődését. Kutatásukban bebizonyították, hogy a gyenge kötések fontossága az általuk közvetített dolgokban és előnyökben rejlik, amihez pedig egy szomszédsági viszonyban könnyen hozzá lehet férni (Henning–Lieberg 1996). Bridge állítja, hogy a gyenge kötések nagy részét a lakókönyéki viszonyok adják, sőt ezek a biztonságérzetet adó kötelékek az emberek teljes kapcsolathálózatára kihatnak, túlmutatva a környék szintjén (Bridge 2002).

Ahogy a bemutatott szakirodalmakból látható, a kapcsolathálózatot erősen befolyásolják a területiség különböző aspektusai. Kutatásunk során a területiséget a fenti szakirodalmi eredményeknek megfelelően egyrészt a régiós elhelyezkedés, másrészt a település típusa, harmadrészt pedig a lakóhely környékének jellemzői segítségével mértük. Az elemzések során külön hangsúlyt fektettünk arra, hogy a háttérben felsejlő jövedelmi torzító hatásokat kiküszöböljük, így modelljeinket lépésről-lépésre építettük fel és azt vizsgáltuk, hogy a területi jellemzők hatása a kapcsolathálózatra megmarad-e a feltételezett torzító változók kontrollálása mellett is.

ADATOK ÉS MÓDSZEREK

Az elemzésekhez az *Integrációs és dezintegrációs folyamatok a mai magyar társadalomban* című kutatás adatbázisát használtuk, melynek 2687 fős mintája jól reprezentálja a magyarországi felnőtt lakosságot (Albert–Dávid 2016: 3).

Elsődleges függő változóink a válaszadók által megjelölt erős és gyenge kötések voltak. Az erős kötések számát a névgenerátoros módszer azon kérdésével mértük, amely arra kérdez rá, hogy kik azok az emberek, akikkel a válaszadó az elmúlt fél évben fontosabb dolgait, problémáit megbeszélte. A kérdéshez tartozó utasítás alapján legfeljebb öt ilyen személyt említhettek a kérdezettek. A teljes mintában az említett személyek átlagos száma 2,2, szórása 1,31. A leíró statisztikák alapján az öt főre maximálás mellett

is érdemleges szórása van az erős kötések számának, így tehát egyik fő függő változónak ezen kérdés alapján a közeli kapcsolatok számát, azaz annak mennyiségi indikátorát választottuk. A gyenge kötések a kérdőívben a pozíciógenerátoros módszernek egy huszonegy foglalkozást tartalmazó változatával mérték. A kérdezetteknek arra kellett válaszolniuk, hogy ismernek-e olyan embert, aki az adott foglalkozást űzi, és ha igen, akkor szükség esetén tudnának-e segítséget, tanácsot kérni tőle. A listában különböző presztízsű foglalkozások szerepeltek, úgymint sofőr, bolti eladó, ügyvéd, újságíró, stb. Ezen kérdések közül azt választottuk, amely arra vonatkozott, hogy hány olyan embert ismer a kérdezett, akitől segítséget, tanácsot tud kérni – mivel az erős kötések fentebb bemutatott irodalma alapján az volt fontos számunkra, hogy a kérdezettnek melyek azok az ismerősi kapcsolatai, amelyeket szükség esetén mozgósíthat. A gyenge kötések lehetséges mérőszámai közül is mennyiségi indikátort választottunk függő változónak, tehát modelljeinkkel azt magyaráztuk, hogy hány olyan kapcsolata van a kérdezettnek, amely mozgósítható. Az ilyen kapcsolatok átlaga a teljes mintában 5,4, szórása pedig 4,54.

1. táblázat. Az erős és gyenge kötések leíró statisztikái a teljes mintában

	Átlag	Szórás	Min.	Max.	N
Erős kötések	2,2	1,31	0	5	2687
Gyenge kötések	5,4	4,54	0	21	2687

Mivel mindkét függő változónk magas mérési szintű volt, ezért elemzési módszerként OLS regressziót választottunk. A modellekben tehát azt vizsgáltuk, hogy a lakóhelyet jellemző tényezők hogyan befolyásolják társas kapcsolataink mennyiségét. A lakóhely jellemzőit három szinten mértük. Egyrészt mikroszinten, a lakóhely környékével kapcsolatos kérdésekkel. Másrészt mezzoszinten, a lakóhely településtípusával. Harmadrészt pedig makroszinten, a lakóhely Magyarországon belüli régiós elhelyezkedésével. A regressziós modelleket mindkét esetben négy lépcsőben építettük fel.

Első lépésben csak a lakóhellyel kapcsolatos mikro- és mezzoszintű változók hatását vizsgáltuk, amelynek során a településtípust és a lakóhely környékével kapcsolatos változókat vontuk be. A lakóhely környékére vonatkozóan négy kérdést tettek fel a kérdőívben a válaszadóknak, melyek a következők voltak: „A környéken, ahol lakik, mennyien vannak (...) szegények; gazdagok, jómódúak; romák/cigányok; idősebb korosztály (45 éven felüliek)?” A válaszlehetőségek a következők voltak: mindenki, vagy szinte mindenki; körülbelül fele részben; kisebb részben; senki vagy szinte senki. Az utolsó csoportot elemzésünkben nem vizsgáltuk, mivel a 45 éves korhatárból fakadó társadalmi összetétel feltételezésünk szerint nincs erős összefüggésben a kapcsolathálózat nagyságával. Az első három kérdést azonban bevontuk az elemzésbe.

Mivel ezen változók hatása nagyban a kérdezettek társadalmi státusát tükrözheti, ezért második lépésként kontrollváltozókat is beépítettünk a modellbe, melynek célja az

volt, hogy kiszűrjük a lakóhely jellegét mérő változók közül a látszólagos kapcsolatokat és a településtípus, továbbá a környék összetételét mérő változók hatását ezen zavaró tényezőktől megtisztítsuk. Ezek bevonásával tehát megvizsgálhatjuk, hogy a különböző szociodemográfiai és társadalmi státust mérő változók kontroll alatt tartásával is fennáll-e a lakóhely különböző jellemzőinek hatása az erős és a gyenge kapcsolatok számára.

A lakóhelyet viszont nemcsak a szűkebb környezet (mint a környék, vagy a település jellege) határozza meg, hanem az is, hogy az országon belül hol helyezkedik el. Ahogy a korábbiakban bemutattuk, Magyarországon a területi egyenlőtlenségek hatása a társadalmi státusra és kapcsolatokra erősen ható dimenzió mentén kifejezetten nagy (Angelusz–Tardos 2011). Éppen ezért fontosnak tartottuk a lakóhely makroszintjét, a régiós elhelyezkedést is bevonni az elemzésbe. Ez a lépés – azon túl, hogy a régiós különbségek megfigyelésére is lehetőséget ad – azt is biztosítja, hogy a településtípus és a régió közti torzító hatásokat, tehát az egyes régiók településszerkezeti különbségeit kontroll alatt tartsuk.

Utolsó lépésként interakciós tagokat építettünk be a modellbe, mivel úgy véltük, hogy az, hogy valaki milyen környéken lakik, nem feltétlenül önmagában befolyásolja társas kapcsolatait, hanem attól függően, hogy milyen jellegű településen helyezkedik el a környék, más és más hatása lehet. Éppen ezért modellünkbe a településtípus és a környékre vonatkozó három kérdés egy-egy interakcióját is bevontunk, és azt vizsgáltuk, hogy mindezek hogyan hatnak a kapcsolatok nagyságára.

A korábbi szakirodalmi eredmények alapján azt feltételezzük, hogy az erős kötések számát kevésbé befolyásolják a lakóhelyi jellemzők, mint a gyenge kötéseket, amelyeknél azonban a területiség mindhárom vizsgált dimenziójánál összefüggést várunk.

EREDMÉNYEK

Elsőként az erős kötések számát magyarázó modellt mutatjuk be. A modell mind a négy lépésben szignifikáns volt, a megmagyarázott hányad lépésről lépésre nőtt (az első modellben 2,5 százalék volt a megmagyarázott hányad, az utolsóban pedig 7,9 százalék). Az első modellben mind a településtípus, mind pedig a szegények aránya szignifikáns kapcsolatot mutatott az erős kötések számával. Eszerint minél magasabb szintű településen él valaki és minél kevesebb szegény él lakóhelyének környékén, annál több erős kötéssel rendelkezik. A nem, az életkor, az iskolázottság és az egy főre jutó havi jövedelem bevonásával azonban a környéken élő szegények arányát mérő változó szignifikáns hatása eltűnik, itt tehát helyes volt feltételezésünk, hogy ez a kérdés közvetetten igazából a kérdezett társadalmi státusának hatását mutatja. A kontrollváltozók együtthatói alapján az látható, hogy minél fiatalabb valaki, minél iskolázottabb és minél magasabb az egy főre jutó jövedelme, annál több olyan ember van körülötte, akikkel

megbeszélheti fontosabb dolgait, problémáit. A településtípus hatása viszont továbbra is szignifikáns, amely szerint függetlenül a kérdezett társadalmi pozíciójától, még mindig igaz az, hogy a nagyobb településen élőknek több erős kötése van. A régiók bevonása után a kontrollváltozók hatása (és hatásuknak iránya) ugyan megmarad, de a településtípus elveszíti szignifikáns összefüggését az erős kapcsolatok számával. Eszerint tehát ha az azonos régiókban élőket vizsgáljuk, a különböző településtípuson élők nem különböznek abban a tekintetben, hogy hány közeli kapcsolatuk van. A régiók³ bevonásakor referenciacsoportnak Közép-Magyarországot választottuk, a többi régió hatását tehát ehhez képest kell értelmeznünk. Mindhárom további régió hatása szignifikánsan különbözik Közép-Magyarországhoz képest és azt láthatjuk, hogy az ott élők mindegyik esetben kevesebb erős kötéssel rendelkeznek. Az értékeket vizsgálva relatíve a legkevesebb erős kapcsolattal a Közép- és Nyugat-Dunántúlon élők rendelkeznek, náluk valamivel többel a dél-dunántúli lakosok, és relatíve a legtöbbször a Kelet-Magyarországon és Közép-Magyarországon élők, amelyek között nincs szignifikáns különbség az erős kötések számát illetően. Az utolsó lépésben beépített interakciós tagok közül egyik sem bizonyult szignifikánsnak, a harmadik modell eredményei nem változtak jelentősen. Összességében azt mondhatjuk tehát, hogy feltételezésünk, amely szerint a lakóhely különböző jellemzői nem igazán befolyásolják azt, hogy valakinek hány olyan ember van a környezetében, akivel meg tudja beszélni fontosabb dolgait, problémáit, helytállónak bizonyult. A három különböző szintű lakóhelyi jellemző közül csak a makroszintű régiós elhelyezkedés bizonyult szignifikáns hatásúnak a komplex modellben. Az erős kapcsolatok szempontjából tehát régiós különbségekről beszélhetünk (és ezen különbségek nem az egyes régiók eltérő településszerkezetével magyarázhatók, hiszen azt kontroll alatt tartottuk a modellünkben). A legtöbb erős kötéssel a Közép- és Kelet-Magyarországon élők rendelkeznek, a legkevesebbet pedig a Közép- és Nyugat-Dunántúlon lakók. A dél-dunántúliak az erős kötések szempontjából az előző két pólus között helyezkednek el. Ezek az összefüggések az Angelusz-Tardos tanulmány (2011) eredményeitől eltérnek, hiszen ők úgy találtak, hogy az észak-nyugati és a dél-dunántúli területeken élők rendelkeznek a legtöbb személyes kapcsolattal. Ez az eltérés több tényező összhatásából is fakadhat. Egyrészt a két adatfelvétel között nagyjából húsz év telt el, ami nehezíti az összehasonlíthatóságot. Másrészt Angeluszék az erős kötések (náluk: személyes kapcsolatok) operacionalizálásakor több kérdéskört is felölelő, jelen tanulmányban vizsgáltakhoz képest komplexebb változókkal dolgoztak. Továbbá a különböző eredményeket okozhatja a vizsgálatok során kontrollált változók jellege és száma is.

3 A régiós hatások vizsgálatokor egy négykategóriás régiós bontást alkalmaztunk. Megvizsgáltuk azonban eredményeinket úgy is, hogy a jelen elemzésben alkalmazott kelet-magyarországi csoportot részletesebb régiós bontásban vontuk be az elemzésbe. Mivel azonban ez eredményeinket nem változtatta meg jelentősen, ezért a táblázatban és elemzésben is bemutatott négykategóriás változatnál maradtunk.

2. táblázat. A lakóhelyi jellemzők hatása az erős kötések számára

Változók	Csak területi dimenziók	Területi dimenziók és kontrollváltozók	Területi dimenziók, kontrollváltozók és régiók	Területi dimenziók, kontrollváltozók, régiók és interakciós változók
<i>Területiség</i>				
Településtípus	-0,137*** (0,025)	-0,076** (0,030)	-0,033 (0,033)	-0,033 (0,212)
Szegények aránya a környéken	0,088** (0,038)	0,049 (0,042)	0,060 (0,043)	0,127 (0,129)
Gazdagok aránya a környéken	-0,035 (0,038)	0,003 (0,044)	-0,006 (0,044)	0,019 (0,117)
Romák/cigányok aránya a környéken	0,068 (0,039)	0,039 (0,043)	0,054 (0,043)	-0,023 (0,128)
<i>Kontrollváltozók</i>				
Nem		0,068 (0,059)	0,075 (0,058)	0,075 (0,059)
Életkor		-0,014*** (0,002)	-0,014*** (0,002)	-0,014*** (0,002)
Iskolázottság		0,051*** (0,016)	0,047*** (0,016)	0,047*** (0,016)
Egy főre jutó havi jövedelem		2,150E-6*** (0,000)	1,989E-6*** (0,000)	1,990E-6*** (0,000)
<i>Régiók (referenciakategória: Közép-Magyarország)</i>				
Kelet-Magyarország			-0,162* (0,082)	-0,159 (0,082)
Közép- és Nyugat-Dunántúl			-0,388*** (0,089)	-0,389*** (0,090)
Dél-Dunántúl			-0,323** (0,118)	-0,320** (0,118)
<i>Interakció</i>				
Településtípus és szegények arányának interakciója				-0,023 (0,043)
Településtípus és gazdagok arányának interakciója				-0,010 (0,040)
Településtípus és romák arányának interakciója				0,026 (0,041)
F-próba értéke	16,024***	18,716***	15,691***	12,350***
Adjusztált R ²	2,5%	7,1%	8,0%	7,9%
N	2687	2687	2687	2687

OLS regresszió

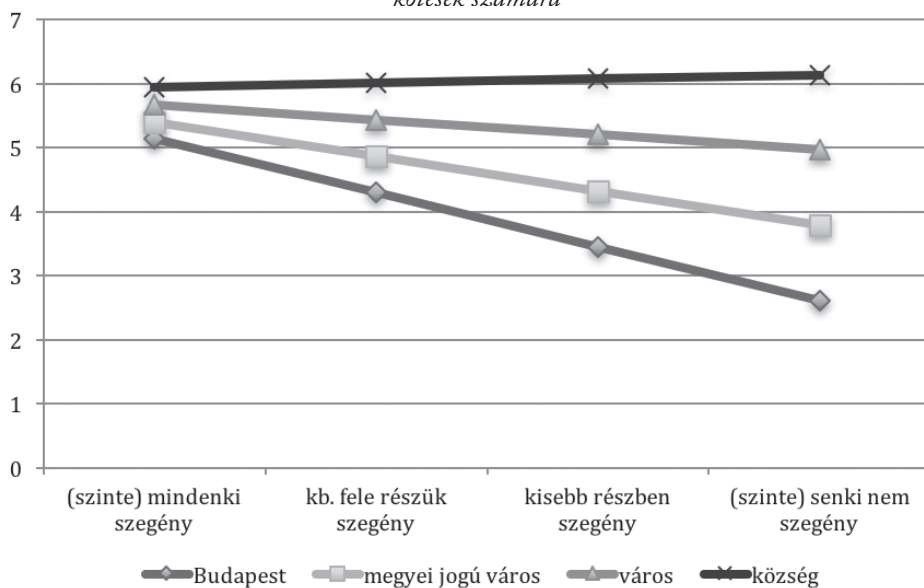
Standardizálatlan regressziós együtthatók (standard hibák zárójelben)

***: $p < 0,001$; **: $p < 0,01$; *: $p < 0,05$

Másodikként a mozgósítható gyenge kötések számának magyarázómodelljét mutatjuk be a lakóhelyi jellemzőkre fókuszálva. A modell minden lépésben szignifikáns, a megmagyarázott hányad lépésről lépésre nőtt és minden esetben magasabb, mint az erős kötéseknel tapasztaltak. Az első modellben a megmagyarázott hányad még csak 3,5 százalék, az utolsóban pedig már 20 százalékos. Ahogy a korábbiakban is írtuk, azt feltételezzük, hogy a gyenge kötésekre jobban hatnak a lakóhelyi tényezők, mint az erős kötésekre, tehát jelen modellben több szignifikáns magyarázóváltozót várunk a lakóhely jellemzői közül. Az első modellben a településtípus hatása az erős kötésekhez képest fordított: minél kisebb településen él valaki, annál több gyenge kötéssel rendelkezik. Ez az eredmény – nem meglepő módon – szinkronban van a szintén ebből a kutatásból készült Albert–Hajdu tanulmánnyal, amely a szegénység és az emberi kapcsolatok közötti összefüggéseket vizsgálta (Albert–Hajdu 2016). A szerzők OLS-modelljükben négy szegénység-indikátort, illetve különböző, településtípust és régiót is tartalmazó kontrollváltozókat használtak, és azt vizsgálták, hogy ezek milyen kapcsolatban vannak különböző kapcsolattípusokkal. Számunkra releváns eredményük, hogy a kisebb településen élők több gyenge kötéssel rendelkeznek, tehát cikkük csak megerősítette a mi eredményünket, miszerint a gyenge kötések száma Budapesten a legkevesebb. Az erős kötésekkel összehasonlítva az is érdekes, hogy a szegények aránya nem bír szignifikáns magyarázóerővel a mozgósítható gyenge kötések számára, a gazdagok és a romák aránya viszont igen. Eszerint minél több gazdag ember és minél kevesebb roma él környékén, annál több gyenge kötéssel rendelkezik valaki. Ez utóbbi esetben azonban ismét felmerül, hogy nem a társadalmi státus közvetett hatásáról van-e szó. A bevont kontrollváltozók hatása mind szignifikáns: a férfiaknak, a fiatalabbaknak, az iskolázottabbaknak és azoknak, akiknek magasabb az egy főre jutó jövedelme, több mozgósítható gyenge kötésük van. A kontrollváltozók bevonásával valamelyest megváltozik a lakóhely jellemzőinek hatása. A településtípus továbbra is szignifikáns, és az előző modell azonos irányú hatást mutat: a kisebb településtípuson élőknek több mozgósítható gyenge kötése van, mint a nagyobb településtípuson élőknek. A lakóhely környékét mutató változóknál viszont már eltéréseket tapasztalhatunk. A romák aránya elveszíti szignifikáns hatását a társadalmi státus kontrollálásával, a gazdagok arányának hatása viszont továbbra is szignifikáns, azonos előjellel, tehát minél több gazdag ember él valakinek a környékén, annál több erős kötése van. Szignifikánssá vált továbbá a szegények arányának hatása, amely nagyon érdekes módon ugyanolyan irányú összefüggést mutat a gyenge kötések számával, mint a gazdagok arányát mérő változó. Minél több szegény él valakinek a környékén, annál több gyenge kötéssel rendelkezik. Azt mondhatjuk, hogy a gazdagok aránya jobban meghatározza a gyenge kapcsolatok számát, mint a szegények aránya. Ez alapján úgy tűnik tehát, hogy a lakóhely környékének két pólusa is pozitív kapcsolatban van a gyenge kötések számával, ami arra utalhat, hogy a környék

homogenitása az, ami befolyásolhatja a gyenge kötéseket. Fontos megjegyezni, hogy ezek a különbségek a válaszadó társadalmi státusának kontroll alatt tartása mellett is fennállnak, tehát nem a státusz zavaró hatásáról van szó. Ezt az eredményt igazolja vissza a korábban említett Bridge-tanulmány is, miszerint tehát a gyenge kötéseink nagy részét a lakókörnyezetünkéből választjuk (Bridge 2002). A régiók bevonásával a korábban szignifikáns változóink továbbra is szignifikánsak maradnak és hatásuk iránya is változatlan. A régiók tekintetében elmondható, hogy a mozgósítható gyenge kötések szempontjából nincs különbség a referenciakategóriának választott Közép-Magyarország és a dunántúli régiók között. Az viszont elmondható, hogy a Kelet-Magyarországon élőknek szignifikánsan több gyenge kötésük van, mint a közép-magyarországiaknak. Ahogy korábban már írtuk, azt feltételeztük, hogy a különböző településtípusokon másképp hat a környék összetétele a gyenge kötések számára. Ezen feltételezés teszteléséhez bevontunk kétutas interakciós tagokat a településtípus és a környék összetételét mérő változók között. Az interakciók bevonásával a korábbi hatások nagyrészt megmaradtak és irányuk sem változott meg. Az egyetlen kivétel ez alól az interakció egyik tagját alkotó főhatás, a településtípus hatása, amely az interakciók bevonása után elvesztette szignifikáns hatását. Az utolsó modellben lévő interakciók közül egy lett szignifikáns, amely a településtípus és a szegények arányának együttes hatását mutatja. Az interakció értelmezéséhez az alábbi ábrán megjelenítettük a településtípus és a szegények arányának együttes hatását a mozgósítható gyenge kötések számára.

1. ábra. A településtípus és a szegények arányának interakciós hatása a mozgósítható gyenge kötések számára

Feltételezésünk eszerint helyesnek bizonyult, mivel azt láthatjuk, hogy másképp hat a lakóhely környéke a gyenge kapcsolatok számára az egyes településtípusokban. Községekben ugyanis a szegények számának csökkenésével valamelyest nő a gyenge kapcsolatok száma. Azonban éppen fordított tendenciát figyelhetünk meg a többi településtípus esetén: városokban, megyei jogú városokban és a fővárosban ugyanis a szegények arányának csökkenésével éppen hogy csökken a gyenge kapcsolatok száma és minél nagyobb településtípuson él valaki, annál erősebb ez a tendencia. Egyszerűsítve tehát azt mondhatjuk, hogy a kisebb településtípuson élők közül azok rendelkeznek több gyenge kapcsolattal, akiknek a környékén nem élnek szegények; a nagyobb településtípusok lakosai közül pedig azoknak van több gyenge kapcsolata, akik homogénebb szegényebb részekben laknak. Azt láthatjuk tehát, hogy másfajta mechanizmussal hat a társadalmi státus és a környék szegregáltsága kisebb településeken, mint nagyobbakon. Míg kisebb településeken a szegregáltan alacsony státusú környék elvág a más jellegű kapcsolatoktól, addig nagyobb településeken az alacsony státusú környék csak bővíti a kapcsolati hálót. Ennek egyik lehetséges oka, hogy nagyobb településeken egyrészt az infrastrukturális lehetőségek miatt, másrészt a városi léttel járó életmódból fakadóan is sokkal inkább van esélye valakinek magasabb státusúakkal (pl. orvos, ügyvéd) kapcsolatba kerülni, így az alacsonyabb státusú környéken élők feltételezhetően éppen alacsonyabb státusú kötésekkel bővíti a kapcsolati hálót, amelyekkel azok kevésbé rendelkeznek, akik magasabb státusú környékeken élnek.

3. táblázat. A lakóhelyi jellemzők hatása a mozgósítható gyenge kötésekre számára

Változók	Csak területi dimenziók	Területi dimenziók és kontrollváltozók	Területi dimenziók, kontrollváltozók és régiók	Területi dimenziók, kontrollváltozók, régiók és interakciós változók
<i>Területiség</i>				
Településtípus	0,611*** (0,087)	0,844*** (0,097)	0,510*** (0,104)	-0,178 (0,673)
Szegények aránya a környéken	-0,059 (0,133)	-0,362** (0,139)	-0,284** (0,136)	-1,142** (0,409)
Gazdagok aránya a környéken	-0,725*** (0,132)	-0,653*** (0,143)	-0,721*** (0,138)	-0,771** (0,370)
Romák/cigányok aránya a környéken	0,461*** (0,138)	-0,046 (0,142)	0,008 (0,138)	0,089 (0,407)
<i>Kontrollváltozók</i>				
Nem		-0,586*** (0,192)	-0,494** (0,186)	-0,511** (0,186)
Életkor		-0,013** (0,006)	-0,015** (0,005)	-0,016** (0,005)
Iskolázottság		0,641*** (0,052)	0,623*** (0,050)	0,622*** (0,050)
Egy főre jutó havi jövedelem		2,425E-6 (0,000)	7,151E-6** (0,000)	7,597E-6*** (0,000)
<i>Régiók (referenciakategória: Közép-Magyarország)</i>				
Kelet-Magyarország			2,558*** (0,262)	2,544*** (0,262)
Közép- és Nyugat-Dunántúl			0,457 (0,284)	0,442 (0,284)
Dél-Dunántúl			0,187 (0,375)	0,166 (0,375)
<i>Interakció</i>				
Településtípus és szegények arányának interakciója				0,302** (0,136)
Településtípus és gazdagok arányának interakciója				0,013 (0,127)
Településtípus és romák arányának interakciója				-0,026 (0,131)
F-próba értéke	22,822***	38,970***	42,521***	33,944***
Adjusztált R ²	3,5%	14,1%	19,8%	20,0%
N	2687	2687	2687	2687

OLS regresszió. Standardizálatlan regressziós együtthatók (standard hibák zárójelben)

***: $p < 0,001$; **: $p < 0,01$; *: $p < 0,05$

TERÜLETISÉG ÉS INTEGRÁCIÓ

Ahogy a fenti modellek elemzéséből látszik, a területiség erősen meghatározza a kérdezettek kapcsolati hálóját, különösen a gyenge kötések esetén. Éppen ezért fontosnak tartottuk, hogy kitekintésként azt is megvizsgáljuk, mennyiben gyakorol hatást a területiség a kérdezettek társadalmi pozíciójára, integráltságára is. Arra voltunk tehát kíváncsiak, hogy vannak-e és ha igen, akkor milyen különbségek a kérdezett lakóhelyeknek területi jellemzői és az integrációs csoportok (Kovách et al. 2016) között – melyek részben tartalmazzák az általunk is vizsgált kapcsolathálózati mutatókat. Az alábbi táblázat a kapcsolathálózatok elemzésénél alkalmazott területi mutatók és az integrációs csoportok közötti összefüggéseket mutatja. Az integrációs csoportok 0,001-es szinten mind az öt vizsgált területi változó mentén szignifikáns különbséget mutattak.

A településtípusonkénti különbségekről elmondható, hogy a fővárosiak között felülreprezentáltak a munkaerőpiacon integráltak és a rendszerintegráltak. A gyengén integráltak aránya a többi településtípushoz képest elsősorban a városban élők között magas. A községek lakói között pedig nagyobb arányban található lokálisan integráltak, normakövető dezintegráltak és dezintegrált kirekesztettek. A kapcsolatgazdag politikailag aktívak aránya egyik településtípuson sem kiemelkedő. A településtípusonkénti eltérések megfelelnek az integráció-csoportok korábbi tanulmányokban történt leírásának (Kovách et al. 2016).

A normakövető dezintegráltak és a dezintegrált kirekesztettek aránya kifejezetten magas az olyan környéken élők között, ahol szinte mindenki szegény. Azok között, akik olyan környéken laknak, ahol kisebb részben élnek szegények, az átlagnál magasabb arányban található kapcsolatgazdag politikailag aktívak és rendszerintegráltak. Azon környékek lakói között pedig, ahol szinte egyáltalán nem élnek szegények, szintén a rendszerintegráltak található magasabb arányban.

A környéken lakó jómódúak arányainál érthető okokból szinte fordított tendenciákat figyelhetünk meg. Azok között, akik olyan környéken élnek, ahol nagyjából a lakosság fele számít gazdagnak, a teljes mintához képest magasabb az aránya a kapcsolatgazdagoknak és a rendszerintegráltaknak. A kisebb részben jómódúak által lakott területeken az átlagnál több munkaerőpiacon integrált él, azokon a környékeken pedig, ahol szinte senki nem gazdag, arányaiban jellemzően több normakövető dezintegrált és dezintegrált kirekesztett lakik.

A környéken élő szegények és gazdagok aránya párhuzamba állítható az integrációs modellben kialakított csoportok státuszával (Kovách et al. 2016). A magasabb státuszú csoportok elsősorban olyan környéken élnek, ahol kevesebb a szegény és több a jómódú; az alacsony státuszú csoportok pedig éppen fordítottan, olyan környékeken felülreprezentáltak, ahol magasabb a szegények és alacsonyabb a gazdagok aránya.

A környéken lakók között a cigányok arányát tekintve azt láthatjuk, hogy azon a területeken, ahol a cigány lakosság nagyjából az ott élők felét teszi ki, magasabb a gyengén integráltak és a dezintegrált kirekesztettek aránya. Azokon a környékeken pedig, amelyekeken szinte egyáltalán nem élnek cigányok, magasabb az aránya a kapcsolatgazdagoknak, továbbá a rendszerintegráltaknak.

Magyarország régióinak azon csoportosítását vizsgálva, amelyet a regressziós modellekben is alkalmaztunk, az figyelhető meg, hogy Kelet-Magyarországon nagyobb arányban fordulnak elő a kapcsolatgazdagok és a lokálisan integráltak, de ugyanakkor a dezintegrált kirekesztettek is. A keleti régiók kifejezetten vegyes társadalmi összetételét jól jelzi ezen csoportok kiemelkedő aránya. A regressziós modellekben látható eredményeket a régiókban élők magasabb kapcsolatszámáról pedig ez az elemzés is megerősíti. Közép-Magyarországon a rendszerintegráltak vannak átlagon felüli arányban, Közép- és Nyugat-Dunántúlon pedig a munkaerőpiacon integráltak, továbbá ott is átlagon felüli a rendszerintegráltak aránya. Dél-Dunántúlon pedig kiemelkedő arányban vannak azok, akik gyengén integráltak.

4. táblázat. A lakóhelyi jellemzők összefüggése az integrációs csoportokkal

Változók	Kapcsolatgazdag politikailag aktívák	Lokálisan integráltak	Munkaerőpiacon integráltak	Rendszerintegráltak	Gyengén integráltak	Normalkövető integráltak	Dezintegrált kirekesztettek	N
<i>Településtípus***</i>								
Budapest kerületei	15,7%	5,7%	26,5%	26,0%	11,1%	10,5%	4,6%	389
Megyeszékhely, megyei jogú város	14,5%	10,2%	24,1%	18,3%	17,5%	10,2%	5,1%	469
Város	16,4%	8,4%	23,0%	14,7%	18,4%	14,2%	4,8%	604
Nagyközség, község	15,4%	11,7%	20,3%	13,3%	16,3%	15,5%	7,6%	566
<i>Szegények aránya a környéken***</i>								
Mindenki vagy szinte mindenki	10,2%	7,0%	20,4%	12,4%	15,6%	21,0%	13,4%	186
Körülbelül fele részben	15,4%	9,6%	23,4%	13,5%	17,4%	14,5%	6,2%	726
Kisebb részben	17,3%	8,4%	23,1%	19,5%	16,2%	11,4%	4,1%	753
Senki vagy szinte senki	11,4%	9,5%	25,7%	25,7%	20,0%	4,8%	2,9%	210
<i>Gazdagok/jómódúak aránya a környéken***</i>								
Mindenki vagy szinte mindenki	18,1%	13,9%	20,8%	22,2%	22,2%	2,8%	0,0%	72
Körülbelül fele részben	19,8%	7,9%	19,6%	22,1%	16,8%	9,1%	4,7%	429
Kisebb részben	16,4%	9,2%	25,3%	15,2%	16,2%	12,9%	4,9%	948
Senki vagy szinte senki	8,2%	8,7%	22,8%	15,3%	17,3%	18,2%	9,6%	439
Mindenki vagy szinte mindenki								
Körülbelül fele részben	3,4%	13,8%	17,2%	20,7%	17,2%	20,7%	6,9%	29
Kisebb részben	6,3%	10,3%	17,7%	10,9%	24,0%	14,3%	16,6%	175
Senki vagy szinte senki	16,0%	8,5%	25,0%	14,2%	17,1%	12,8%	6,4%	776
	17,3%	9,4%	23,4%	20,9%	13,9%	12,2%	2,9%	1016
<i>Régió***</i>								
Kelet-Magyarország								
Közép-Magyarország	20,2%	11,4%	17,8%	13,7%	16,3%	13,3%	7,3%	805
Közép- és Nyugat-Dunántúl	15,3%	8,8%	22,6%	20,4%	15,0%	13,1%	4,8%	602
Dél-Dunántúl	9,8%	7,1%	32,9%	21,0%	13,5%	12,3%	3,4%	438
	9,0%	6,4%	26,1%	14,9%	25,5%	12,2%	5,9%	188

Kétdimenziós keresztábrák, sorszámlétek. Kbi-négyszet próba szignifikanciája: ***: $p < 0,001$; **: $p < 0,01$; *: $p < 0,05$

ÖSSZEFOGLALÁS

A modellek eredményei alapján megállapíthatjuk, hogy beigazolódtott feltételezésünk arról, hogy az erős kötések mennyiségi mérőszámát kevésbé befolyásolják a lakóhely jellemzői, a gyenge kötések hasonló mérőszámához képest.

Az erős kötéseknel a lakóhely jellemzői közül csak a régiónak volt szignifikáns hatása, ami alapján azt mondhatjuk, hogy a dunántúliak körül kevesebb olyan ember van, akivel megbeszélhetik legfontosabb dolgaikat, problémáikat. A Közép- és Kelet-Magyarországon élőkkel valamivel nagyobb számban veszik körül ilyen emberek.

A mozgósítható gyenge kötések számára azonban a régió túl a környék összetétele, továbbá a környék és a településtípus interakciója is hatással van. A régiók szempontjából az eredmények azt mutatják, hogy nincs szignifikáns különbség a Közép-Magyarországon és a dunántúli régiókban élők között a gyenge kötések számát tekintve; ezekhez képest viszont a kelet-magyarországi lakosok gyenge kötései száma jelentősen magasabb. A lakóhely környékét vizsgálva az mondható el, hogy minél nagyobb arányban élnek gazdagok valakinek a környékén, annál több gyenge kapcsolata van. A szegények aránya viszont már nem mutat ennyire egyértelmű összefüggést, mivel ennek a különböző településtípusokon más és más hatása. A községekben élők esetén, ha olyan környéken lakik valaki, ahol alacsony a szegények aránya, akkor több gyenge kötése van, mint ha olyan környéken lakik, ahol magas a szegények aránya. Fordított tendenciát láthatunk azonban a többi (város, megyei jogú város, főváros) településtípuson élőnél, miszerint minél több szegény él valakinek a környékén, annál több gyenge kötése van. Az eredményeket talán az magyarázhatja, hogy városiasodottabb településeken az, hogy valaki alacsonyabb státusú környéken él, nem jelenti azt, hogy csak ebben a közegben mozog, mivel a városi lét szükségszerűségei okán nagy valószínűséggel ismer magasabb státusúakat is, ezáltal diverzebb a kapcsolathálózat. Ellenben községekben a lakókörnyezet jobban behatárolja az ismeretségi háló összetételét is, a kisebb és kevésbé urbanizált települések kevésbé adnak lehetőséget más státusúakkal való kapcsolatteremtésre, a lakókörnyezeti szegregáltság a kapcsolathálózatokban is megjelenik.

Kitekintésünkől látható volt továbbá, hogy a területiség nemcsak az emberek kapcsolathálózataira, de a társadalmi integráltságukra is hatással van. (Az eredmény konzekvens abban az értelemben, hogy a társadalmi integrációs csoportok létrehozásában a kapcsolathálózati mutatók is szerepet játszottak.) Ezen eredmények alapján további lehetséges kutatási irányként felmerül annak vizsgálata, hogy más, az integrációs modellben nem szereplő kapcsolathálózati mutatók mennyiben térnek el mind a területiség, mind a társadalmi integráltság foka mentén.

HIVATKOZÁSOK

- Albert F. – Dávid B. (2005) „Kit nevez Ön barátoknak?” A barátság szociológiai megközelítésben. *Századvég*, 11(38), 91–126.
- Albert F. – Dávid B. (2016) A magyarországi kapcsolathálózati struktúrák jellemzői 2015-ben. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 6(3), 22–47.
- Albert F. – Hajdu G. (2016) Integráltság, szegénység, kapcsolati tőke. *Szociológiai Szemle*, 26(3), 28–55.
- Americans' Changing Lives. <http://www.isr.umich.edu/acl/>. Letöltés dátuma: 2017. június 03.
- Angelusz R. (szerk.) (1997) *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Új Mandátum, Budapest, 156–177.
- Angelusz R. – Tardos R. (2011) A kapcsolathálózati erőforrások átrendeződésének tendenciái a kilencvenes években. In Varga V. A. (szerk.) *Társadalmi kapcsolathálózatok elemzése*. BCE Szociológia és Társadalompolitika Intézet, Budapest, 18–132.
- Balogh P. (2009) Kontraproduktivitás a fejlesztéspolitikában? A kiemelt projektek empirikus vizsgálata. *Szociológiai Szemle* 19(2), 79–102.
- Bridge, G. (2002) *The Neighbourhood and Social Networks*. ESRC Centre for Neighbourhood Research. Letöltés dátuma: 2017. május 28., http://www.urbancenter.utoronto.ca/pdfs/curp/CNR_Neighbourhoods-Social-N.pdf
- Csizmadia Z. (2014) Az európai középvárosi térségek fejlettségének strukturális jellemzői. In Somlyódyne Pfeil E. – Hardi T. (szerk.) *Városfejlesztési trendek és állami szerepek*. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 31–46.
- Granovetter, M. (1973) The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360–1380.
- Grosz A. – Csizmadia Z. (2012) Innováció és együttműködési hálózatok Magyarországon. In Bajmócy Z. – Lengyel I. – Málovics G. (szerk.) *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. JATEPress, Szeged, 52–73.
- Hajdu G. – Kristóf L. (2015) *Társadalmi tükör. Jelentés a magyar társadalom munkaerő-piaci és társas integráltságáról*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest.
- Henning, C. – Lieberg, M. (1996) Strong Ties or Weak Ties? Neighbourhood Networks in a New Perspective. *Scandinavian Housing and Planning Research* 13(1), 3–26.
- Kmetty Z. – Koltai J. (2015) Kapcsolathálózatok mérése - elméleti és gyakorlati dilemmák, lehetőségek. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 5(4), 34–49.
- Kovács I. – Hajdu G. – Gerő M. – Kristóf L. – Szabó A. (2016) A magyar társadalom integrációs és rétegződésmoelljei. *Szociológiai Szemle*, 26(3), 4–27.
- Mair, C. – Thivierge-Rikard, R. (2010) The strength of strong ties for older rural adults: regional distinctions in the relationship between social interaction and subjective well-being. *The International Journal of Aging & Human Development*, 70(2), 119–143.